

Kényszerhelyzetben árnyalatokért

Az áprilisi *Híd* és a körülmények

5.

1951. április elsejétől Ernyest menesztették a *Híd* éléről, s Majtényi lett a felelős szerkesztő. Ernyest, noha tagja maradt a szerkesztőbizottságnak, hazaküldték szülővárosába, Topolyára a Kommunista Szövetség községi titkárának. Rajta kívül most már csak egy „kultúrmunkás” volt a szerkesztőbizottságban: az elnyúlhatetlen Olajos Mihály. A többi író volt: Majtényi mellett még Lőrinc Péter, B. Szabó György, Herceg János. A lelkiismeretes és szorgalmas Majtényi az áprilisi *Híd* évfordulójának napján, 1951. április elsején Újvidéken, a Tanügyi Munkások Klubjában mintegy negyvenfőnyi részvevővel értekezletet tartott, amelyen a folyóirat szokásos, előző évi termésének értékelését vitte terítékre. Sinkó nem restelt Zágrárból ide utazni az összeröffenésre. Majtényi tapintatos megnyitója után egy ideig feszült hangulatban, lagymatag hozzászólások hangzottak el. Bori viszont robbantott. Majtényinak volt miért kapkodnia a fejét. Természetesen jelen voltam, de most, amikor ezeket a sorokat írom, emlékezetem felfrissítése érdekében segítségül kellett hívnom a *Magyar Szó* és az *Iffúság Szava* tudósítását a tanácskozásról. A két tudósítás homlokegyenest ellentétesen ítélte meg Bori fellépését. A *Magyar Szó* elmarasztalta, az *Iffúság Szavában* viszont Fehér Ferenc védelembe vette Borit. A viszonyok olyan érzékenyen kiéleződtek, hogy a tapintatos és óvatos Majtényi, nyilván az egyensúly megtartásának reményében, B. Szabóra bízta a záróbeszédet, s a szokástól eltérően a *Híd*-ban utólag nem közölt ismertetőt az összejevetelről. Nyilván tisztában volt vele, akárhogy írná vagy íratná meg, „valaki” nemtetszését váltaná ki vele.

A tanácskozáson Bori az 1950-es évfolyamban napvilágot látott költői művekről beszélt. Örömmel állapította meg, hogy felszabadultabb, sokoldalúbb a termés, mint a korábbi években volt. Majd a költők értékelése közben, kinek-kinek kijelölve a helyét a vajdasági magyar irodalomban,

megkockáztatta azt a véleményét, hogy Bogdánfi, Weigand, Urbán csak vendégnek számítanak, Mácsai hanyatlófélben van, Lataktól, Csépetől már semmit sem várhatunk, s Fehér Ferenc lesz az egyedüli vajdasági költő, aki majd „betör” az egyetemes magyar irodalomba. A *Magyar Szó* névtelen tudósítója úgy minősítette ezt, hogy Bori „túlzásokba, sőt jóslásokba bocsátkozott”, majd ilyképpen fogalmazott: „Herceg János nyomban meg is állapította, hogy túlságosan felülről és kinyilatkoztatásszerűen bírált, noha néhány, Bori szerint már elintézettnek tekintett költő és író nélkül nincs vajdasági irodalom. Meg kell becsülni hát és több tapintattal kezelni őket”. Hosszú idő után ez volt Herceg első nyilvános szereplése vajdasági magyar viszonylatban. Fehér viszont azt róttá fel az *Ifjúság Szavában*, hogy Bori értékelését a *Magyar Szó* **utólag** kinyilatkoztatásnak és jóslásnak minősítette, meg azt, hogy a **helyszínen** „Herceg János igyekezett rendreutasítani Borit”. Ma sem világos számomra, miért tartotta Herceg a rendreutasítást személyes feladatának.

B. Szabó György és Sinkó egy szóval sem tért ki a szemük láttára kitört ellentétre. Legfeljebb találgathatnánk, mi lehetett az oka. B. Szabó György ez alkalommal a kritikai rovattal foglalkozott. Felrótta a rovat szerzőinek, hogy elvont nyelvet használnak, nem a laikus olvasónak írnak, így a rovat nem töltheti be rendeltetését. Kiemelte, hogy a tanulmányok viszont néhány érdekes kérdést vetettek fel, példaként azonban nem Sinkó két nagy horderejű, fentebb ismertetett esszéjét, hanem Lőrinc Péter szólamirodalomról szóló szövegét említette – Lőrinc Brindza Károly két elbeszélését elemezte benne –, amely témájánál fogva – B. Szabó szerint – igen időszerű, s fájjalta, hogy Lőrinc írása visszhang nélkül maradt. Sinkó kijelentette, hogy a *Híd* elérte a jugoszláv irodalmi folyóiratok színvonalát, ami, ha tekintetbe vesszük a magyarság számarányát, nagy eredmény. Mindenki tudta, hogy Sinkó nem mondott igazat. Amit mondott, hízélgésként hatott. Senki, a fiatalok közül sem ellenkezett vele. Sinkó sommásan megállapította, hogy nálunk sok a versíró, de kevés a költő. Meg azt, hogy a szólamirodalom elleni harc túlkapásokba torkollott. Vajon csakugyan ezt gondolta? – tünődöm el most. Azután Sinkó az író, a forradalmi tudat és az irodalmi alkotás közötti összefüggésről elmélkedett, majd kijelentette, hogy az elmélyülés és az őszinteség a szocialista irodalom két alapeleme.

A dolog nem maradt ennyiben. 1951. április 13-án Sulhóf József *Vita egy vitariportról* című írását azzal kezdte a *Magyar Szóban*, hogy Fehér Ferenc sajnos nem az igazság kedvéért tudósított az összejövetelről, hanem „kifejezetten” azért, hogy Bori Imrének, noha Borit senki sem támadta, védelmére keljen. Azt azonban belátta, alighanem Bori is, Fehér is táma-

dást érzett ki a *Magyar Szó* tudósításából és Herceg János megjegyzéséből. Saját feljegyzéseire támaszkodva hosszan fejtegette, hogy a *Magyar Szó* pontosan, az *Ifjúság Szava* viszont részrehajlóan tájékoztatott. Azután erre a különös álláspontra jutott: „Ami pedig a prókátorságot illeti, ebben veszedelmes jelenséget látok. S ez a veszedelem éppen vajdasági magyar irodalmunkat fenyegetné, ha idejekorán fel nem számoljuk a véd és dacszövetségnek ezt a rendszerét, amely főiskolásaink körében kialakulófélben van.”

S miért tartotta veszedelmesnek? Úgy vélte, hogy az ilyen „szövetségek” kiváltságok megszerzésére is alkalmasak. Meg talán arra törekedhetnének a véd- és dacszövetség tagjai, „hogy más hangadókkal társulva különfeljáratot építsenek maguknak a parnasszushoz”. Azt azonban Sulhóf nem részletezte, hogyan képzelte a véd- és dacszövetséget „felszámolni”. Lelkigyakorlattal? Cenzorkodással? Kipellengérezéssel? Meddig gondolt elmenni? Olvasóim figyelmébe ajánlom, hogy az állítólagos veszedelmet csupán semmiségek elérésének a **lehetősége** és **esetlegessége** – a Parnaszszusra jutás, meg nem nevezett kiváltságok! – szolgáltatta.

Sulhóf még két fontos dologgal kapcsolatban fejtette ki véleményét. Helyesbített egy – szerinte – félreérthető mondatot, amelyben Fehér Ferenc Sinkó Ervin álláspontját interpretálta. Fehér így fogalmazott: „Nem elég az, hogy forradalmi témához nyúl az író vagy a költő, a forradalmiasságot nem lehet hazudni, a forradalmiasságnak az íróban kell megjelennie, csak az író alkotó ereje és jellege **tehet** forradalmivá látszólag legártatlanabb témát is.” Sulhóf szerint Sinkó az őszinteségről beszélt, és arról, hogy az író azt adja, ami a lényéből fakad. „Ha világnézete forradalmi – írta Sulhóf – s maga valóban forradalmár, akkor bármiről ír, az forradalmi tartalmat **kap**. Mesterségesen, célzatosan is forradalmivá **teheti** művét, de a célzatosság mindenkor kiütközik. A tendencia, az erőszak, az őszinteség hiánya az, ami ellen Sinkó szót emelt.” Sulhóf szerint lényeges különbség, „hogy a költőt neveljük-e forradalmivá, vagy rákényszerítjük, hogy forradalmivá tegye műveit akkor is, ha ő maga nem forradalmár”. Gondoljunk bele, nemcsak a fentebbi dilemma volt akkor még aktuális, hanem az igény is, hogy a költőt – ugyancsak erőszakmentesen? – indoktrinálják. Szóhasználatuk szerint: forradalmárrá neveljék. Sulhóf abbeli reményét fejezte ki, hogy ez a pontosítás nem ellenkezik Fehér megfogalmazásával. Befér annak értelmezésébe.

Sulhóf másik észrevétele szerint „Sinkónak sem volt teljesen igaza, amikor a közelmúlt szolamirodalmát megbélyegezte”. Emlékezetem szerint az „öregek” részéről ez volt az első, Sinkó ellen név szerint irányuló nyilvános kritika. Ugyanis nemcsak arról volt szó – fejtegette Sulhóf –,

hogy a vajdasági magyar írókban az elmúlt időszak folyamán a forradalmi harc még nem vált „felítatódott élménnyé”, hanem arról is, hogy a kevésbé felkészült olvasónak félreérthetetlenül, világosan kellett tolmácsolni a harc mibenlétét és távlatát. Nem kisebb dolgot állított itt Sulhóf, mint azt, hogy „a kevésbé felkészült” olvasó költészetből nem, hanem csak szólamokból érthetett világosan. Ma már csodálkozom, hogy Sulhóf ezeket a sorokat leírta. „Nem volt kiforrott művészet – írta Sulhóf –, de csak hálások lehetünk azoknak, akik ezt tették, nélkülük sokkal, sokkal szürkébb, sivárabb lett volna az eddig megtett fejlődési utunk.” S végül Sulhóf még egy meghökkentő álláspontot táltal elénk: „Bizonyos, hogy nélkülük ma még semmi esetre sem beszélhetnénk a teljes őszinteségről, az irodalmi szabadságról, ami forradalmi szellemtől áthatott íróinkat megilleti. S hogy őket illeti meg, azt maga Sinkó is félreérthetetlenül leszögezte, sőt munkásságával is bizonyította, amit a közösség államdíjjal hálált meg neki.”

Lám csak: Sulhóf úgy vélte, hogy az „irodalmi szabadság” csak a forradalmi íróknak dukál. A többi vessen magára, s ne pályázzon szabadságra? De hogy Sinkó is így vélekedett volna? Nekem más volt a benyomásom.

Tomán László *Bűnös irodalompolitika* című cikkének megjelenésekor – *Magyar Szó*, 1951. április 21-én – tapsoltam, mert jól odamondogatott az „öregeknek”. Ma már látom, hogy a cikk zaklatott, Tomán kapkodva írta, nem rendezte, s nem is fejtette ki világosan a gondolatait. Azzal kezdte, hogy nem akar a *Híd*-konferencián elhangzottakkal és a Fehér–Sulhóf-vitával foglalkozni, most lesz egy éve, hogy a vajdasági magyar írók kemény harcba kezdtek, de valahol megállították az offenzívájukat, Sulhóf most felemelte a sorompót, s a harc folytatódhat. Ekkor azonban kiderült: Tománnak az a Sulhóf-felszólítás lett a slágvortja, hogy a véd- és dacszövetséget fel kell számolni. Tehát a Fehér–Sulhóf-vita „járuléka” foglalkoztatta? „Itt a jugoszláviai magyar irodalom létéről és nemlétéről van szó. Arról van szó, hogy egy írónemzedéket akarnak likvidálni, arról van szó, hogy nálunk olyanok akarnak irodalmi vezérekké válni, akiknek semmi közük az irodalomhoz. Ez nem jelentene mást, mint az irodalomhoz nem értő tisztviselők beavatkozását az írók dolgába.” De mi köze van annak, hogy valakik egy írónemzedéket likvidálni akarnak, ahhoz, hogy ugyancsak valakik – más valakik? – irodalmi vezérekké akarnak válni? Talány. Ezt látom ma kapkodó, zaklatott fogalmazásnak. Megjelentekor nem láttam annak. Hát még ha hozzáteszem, hogy hihetőleg nem azok a meg sem nevezett tisztviselők akartak irodalmi vezérekké válni, akik évek óta balgán beavatkoztak az irodalomba – hiszen ők vezérkedés nélkül is boldogultak –, hanem talán az írók némelyike, azt remélve, hogy ily módon kiszoríthatná a tisztviselőket azokról a posztokról, amelyekről dirigáltak. Vagy mégsem így volt?

„Mi nem akarjuk válságba sodorni irodalmunkat, sőt a kezdődő válságtól kívánnánk megmenteni – folytatta Tomán. – Ezért teremtődött meg az a véd- és dacszövetség, amelyről Sulhóf beszél. Csakhogy ez valójában, lényegében egyáltalán nem szolgál olyan célokat, amelyekről Sulhóf ír. A fiatal jugoszláviai magyar írók érzik, hogy elhagyottak, hogy a »befutott« írók félvállról beszélnek velük. Érzik, hogy néhány író presztízse miatt nekik hallgatniuk kell.”

Tománnak az volt az érdeme, hogy felvállalta a véd- és dacszövetség létét. Ezzel hallgatólagosan kiemelte az irodalmi csoportosulások létjogosultságát. De amikor a véd- és dacszövetség létrejöttének okáról és céljáról beszélt, szegről-vegről összeszedett, szóra sem érdemes dolgokat sorakoztatott fel. Abban a hiszemben, hogy sikerült prezentálnia a véd- és dacszövetség építő jellegét, Tomán feltette a kérdést: „Miért félti akkor Sulhóf a vajdasági magyar irodalmat ettől az úgynevezett szövetségtől? Miért követeli felszámolását? Itt érkezünk el ahhoz a ponthoz, amelynél a Sulhóf-előidézte vita túlnövi a Magyar Szó vagy akármelyik lapunk kereteit, és a jugoszláviai magyar irodalom, végeredményben pedig a magyar nemzeti irodalom kérdésévé válik. Nálunk lassan megérnek a feltételei annak, hogy valóban szabad magyar irodalmat teremthessünk, azt amit Magyarországon nem lehet megteremteni. Mondanom sem kell, hogy ezt szovjet módszerrel, bürokratikus ügy-kezeléssel sohasem tehetjük meg.”

Mindabból, ami nálunk történt, épp a Sulhóf keltette vita vált volna „a magyar nemzeti irodalom kérdésévé”? Ezt Tomán sem gondolhatta komolyan. Azután meg azzal az elképzeléssel hozakodott elő, amely Sinkótól származik, a fiatal írónemzedékkel 1950-ben történt találkozásakor adta elő. Sinkó azt mondta, hogy Magyarországgal ellentétben nálunk máris szabadon írhatni, Tomán pedig azt állította, ezt most életre kelthetnénk, ha a bürokraták meg nem akadályoznák. Majd hozzátette: azok ellen, akik csak a dirigálás igényével lépnek fel, valóban véd- és dacszövetségre van szükség. Közben felvetve, hogy mindmáig egyetlen kiforrott egyéniségünk sincs, aki szervezőként és irodalmi vezérként Szenteleky Kornél nyomdokába léphetne, meg talán manapság már nem is volna helyénvaló, hogy irodalmi sorskérdésekben egy-két ember véleménye döntő legyen, egy, a korra jellemző észrevételt tett: „Az irodalmat az írók összessége mozdíthatja előre vagy hátra; egy törtető csoport csakis hátrafelé viheti az irodalom ügyét.” Tomán hihetőleg a fiatal írónemzedék ellentáborát vélte „törtető csoport”-nak. Pár nap múlva B. Szabó György is majd azzal az elgondolással hozakodik elő, hogy az irodalom sorsáról az írók összességének kell döntenie. Azokban a napokban Jugoszláviában a gyárakat átadták a dolgozói közösségeknek igazgatásra, s beköszöntött az öngazgatás

igézete. Lehetséges volna, hogy amivel Tomán, majd B. Szabó előhozakodott, ennek volt a vetülete? A gyár a munkásoké, az irodalom az íróké?

Ezt követően Tomán ott kötött ki, ahova Sulhóftól vett slágvortja, a véd- és dacszövetség „felszámolásának” veszélye vezette: „A mai délszláv irodalomban lendületet, fejlődést, haladást, erőt látunk. Ott eltűnt a »radovanizmus« – ahogy az irodalmi parancsuralmat, elég találóan, elnevezték. [A fentebb már általam is említett Radovan Zogovićról – M. N.] Hát minálunk visszafelé halad a történelem kereke? Nálunk most jön el a tisztogatás időszaka? Ezt a kérdést nem lehet kikerülni. Ezen a kérdésen áll vagy bukik irodalmunk.” Sajnos akkor még a délszláv irodalomból sem tűnt el a „radovanizmus”, hiszen Miroslav Krleža még csak egy év múlva mondja majd el nevezetes beszédét a Jugoszláv Írók Szövetségének III. Kongresszusán, amely még mindig nem hozta meg hivatalosan a teljes szakítást a szocialista realizmussal. A szocialista realizmusnak minden válfaja, az is, amely 1951-ben Jugoszláviában dívott, pártirányítást feltételezett.

Tomán eltűnődött azon, hogy Sulhóf kikelt a Fehér és Bori között történt kölcsönös dicséretes ellen. Elővette a korábbi *Híd*-évfolyamokat, s felsorolta, hogy Herceg, Majtényi, Gál, Lőrinc, Laták közül ki kinek a művét dicsérette egymás közt, és ezt írta: „Higyjék el, émeleg a gyomrom ezekben a pillanatokban, ahogy a régi Hidakat lapozgatom. Lehet, hogy azért, mert már nagyon porosak, de talán a lapok, a tartalom és a hang hatott rám.” A dicséretes divatja Tomán szerint az áprilisi *Híd* megjelenése után szűnt meg, amikor is „a fiatal írókat húzták deresre”. Ekkor „a talán ellenkező véleményen levők megkardlapozása került napirendre”.

Végül Tomán azt állította, a vajdasági magyar irodalom felvirágozásához önállóságra van szükség, s ezt az önállóságot éltető napsugárnak nevezte. „Szinte hihetetlennek tűnik – írta –, hogy ezt eddig olyan kevesen vették észre. S az is hihetetlen, hogy nem vették észre: épp ez a Sulhóf által említett – valójában fiktív – véd- és dacszövetség küzd ezért a napsugárért.” A korábban létezőnek elismert véd- és dacszövetség itt már csak fiktív, de noha fiktív, küzd a napsugárért. Nem volt szerencsés okfejtés.

Már másnap, 1951. április 22-én Bogdánfi Sándor azzal kezdte *Irodalom és világnézet* című, a *Magyar Szó*ban megjelent cikkét, hogy Sulhóf véd- és dacszövetséget vélt felfedezni a főiskolások soraiban, Tomán elismerte a véd- és dacszövetség létét, s indoklásul egy sereg sérelmet sorakoztatott fel, amelyek abban csúcsosodtak, hogy „ketten-hárman fel akarnak számolni egy írónemzedéket”. Tománnal szemben két ellenvetéssel rukkolt elő. Az egyik az volt, hogy egy írónemzedék kizárólag úgy likvidálható, ha megtagadják tőle a helyet, a közlés lehetőségét, a nyilvános szereplés jogát. Erről

a fiatal írók esetében szó sincs, hiszen a *Híd* is meg minden magyar lap irodalmi rovata is nyitva áll előttük. A másik ellenvetés: Tománnak elvben igaza volna, hogy két-három tisztviselő irányító szerepe káros volna, de ha a múltban volt is ilyen jelenség, „s itt-ott még maradványai is vannak”, ez a kórság múltfélben van, tehát „felesleges a mentőkért kiabálni”. Bogdánfi szerint ez a két tény azt mutatja, hogy irodalmi életünk elindult a demokratizálódás útján, következésképpen senkinek esze ágában sem lehet elhallgattatni fiatalokat, felszámolni írónemzedékeket, tisztogatásokat végrehajtani.

Akkor sem értettem, ma sem értem, Bogdánfi ezt miért Tománnak, miért nem Sulhófnak címezte, aki igenis „felszámolásra” szólított fel. Miért nem írta le, hogy Sulhóf képtelenséget követelt, s Tomán okkal háborgott ellene? Ehelyett elmélázott azon, hogy az irodalom demokratizálódása következtében „nincs szükség semmiféle véd- és dacszövetségre, hanem – Tomán szavait idézem – az irodalmat az írók összessége mozdíthatja előre vagy hátra, egy törtető csoport csakis hátrafelé viheti az irodalom ügyét». Így Bogdánfi. Majd pedig kijelentette: „A törtető csoportokat tehát fel kell számolni, még ha az irodalom »megmentésére« irányulnak is.”

Álljunk meg egy percre. Tomán szerint a véd- és dacszövetség azért jött létre, hogy irodalmunkat „megmentse” a kezdődő válságtól. Kire vonatkozik tehát Bogdánfi iménti mondata? Dictum factum: noha Bogdánfi szerint senkinek esze ágában nincs egy írónemzedéket felszámolni, mint hogy a véd- és dacszövetséget, amely egy írónemzedéket ölelt fel, hallgatólagosan a „törtető csoportok” közé sorolta, akkor azt Bogdánfi szerint is „fel kell számolni”. Ezzel párhuzamban hadd hívjam fel a figyelmet arra, milyen kapós lett Tománnak az „írók összességéről” alkotott elképzelése! E téren Tománnak Bogdánfi lett az első híve.

Elérkezett a pillanat, hogy Bogdánfi feltegye a döntő kérdést: ha egyetértünk azzal, hogy elindultunk a demokratizálódás útján, „akkor mi az, ami – sajnos – még mindig elválasztja a véd- és dacszövetség tagjait az írók összességétől?” Nem tévovázott: „Egy szóval válaszolhatunk: a világnézet.”

A bevádolásnak évek óta ez volt a netovábbja. Bogdánfi nem részletezte, milyen a véd- és dacszövetség tagjainak a világnézete. Azt majd egy hónap múltán B. Szabó György igyekszik feltárni. Bogdánfi készpénznek vette, hogy „az írók összessége” világnézete szerint a szocializmusért küzd, s ő királyi többséget használva az ő nevükben beszélt. Azok viszont, akik világnézetiellenkeztek velük, „az írók összességével”, ugyan micsondák lehettek? Bogdánfi kijelentette, hogy a demokratizálás jegyében sok minden megadható, „de nem lehet lemondani arról, hogy minden szelle-

mi eszközzel harcoljunk a magyar szellemi élet forradalmi világnézetéért. Őszintén és nyíltan kimondom, mindenki szeretné, ha a fiatal magyar írók forradalmi tulajdonságokkal rendelkeznének, harcos erő hatná át írásaikat, ha valóban a költő és író jövőbelátó szemével, nem a felvásárlás és a rossz menzák szemszögéből néznék a jelent. Ha erről a törekvésről bárki is lemondana, az valóban bűnös irodalompolitika volna.” Lemondana, miről is? A fiatal írók forradalmárrá neveléséről?

Tehát küzdelem az elhivatott, de kósza lelkekért. Abban sem volt soha köszönet. De figyeljünk fel „a költő jövőbe látó szeme” frázisára is. Borit ez fogja motiválni vitacikkének megírására. Bogdánfi közben azon sopánkodott, hogy Tomán csupán hallott arról, miszerint közéletünk demokratizálódik. „Ez az, amibe nem lehet soha beletörödni – emelte ki Bogdánfi –, hogy egy képességeinél fogva szellemi vezetésre hivatott fiatal magyar író »azt hallja«, hogy nálunk demokratizálás folyik. Mi azt szeretnénk, és ezért váltig küzdünk, hogy a jugoszláviai magyar írók hírnökei és élharcosai legyenek a demokratizálásnak, maguk teremtsék meg és ne hallomásból tudjanak róla, illetve kívülről várják ajándékképpen.” Valóban, ne legyen ajándék. Ezt már 1951-ben is fölértem ésszel. De miből is álljon a demokratizálódás az irodalmi élet terén? Az egyneműség, a monolitizmus újabb változatának létrehozásából vagy az irányzatok pólusokká válásából?

Ezek után csoda-e, ha Bogdánfi arra is hivatottnak érezte magát, hogy feladatot osztogasson a vajdasági magyar íróknak? Megtette. Ekképpen: „A magyar írók feladata – a többi között a tehetséges Bori, Tomán, Fehér és a kevésbé tehetségeseké is, – hogy e harc távlatait betekintve, síkraszálljanak – nem az irodalmi önállóságért, ami önmagától adódik, hanem az igazán forradalmi, szabad magyar irodalom megteremtéséért”. Tehát Bogdánfi egyetértett Tománnal, hogy a „szabad magyar irodalmat” csak ezután kellene, illetve lehetne megteremteni, s ebben ellentétbe került Sinkóval, aki szerint ez már adva volt. Nagyon valószínű, hogy Bori, Tomán, Fehér másként képzelte el a magyar irodalom szabadságát, mint Bogdánfi.

Bálint István *Merész szólamok a szólamirodalomról* című, a *Magyar Szó*-ban 1951. május 4-én megjelent cikke azért váltott ki érdeklődést, mert az első szerző volt, aki saját bevallása szerint fiatalabb volt Borinál, Fehérnél, Tománnál, de világnézetben különbözött tőlük. Bálint – pontatlanul – azt állította, hogy Sulhóf már rámutatott, miszerint Fehér kiforgatta Sinkónak arra vonatkozó, a *Híd*-gyűlésen elhangzott fejtegetését, milyen fontos az író forradalmi világnézete. „Ezt a tételt Boriék természetesen nem fogadhatják el – írta Bálint –, hisz ők Fehér költészetében épp a világnézetet tekintik mellékesnek.” Fehér esetében Bálint nemcsak azt ki-

fogásolta, hogy alanyi lírát ír, hanem azt is, hogy szerelmi versei „szűk polgári világnézetéről tanúskodnak”. Borinál nem a fiatalos „merészséget” kifogásolta, amellyel a szólamirodalmat támadta, hanem azt, hogy „ennek a kérdésnek lényegét meg nem értve maga is csak szólamirodalmat hangoztat”, meg azt, hogy a szólamirodalomból csupán „az önmagáért való művészet-hez, a polgári formalizmushoz való visszatérésben” lát kiutat.

Bálint ezután hosszan elidőzött Tomán vitacikkénél. Azt állította, hogy Tomán előbb cáfolni igyekezett a véd- és dacszövetség létét, majd pánikszerűen egy tucatnyi veszélyt sorolt fel, amelyek állítólag a fiatal író-nemzedék tagjait fenyegetik, s ez indokolta a „fiktív” véd- és dacszövetség létezését. Bálint adatokkal igyekezett cáfolni, hogy ezek közül a veszélyek közül kettő, nevezetesen az, hogy agyonhallgatják őket, meg hogy tisztogatás folyik ellenük, igaz volna. „Az *Ifjúság Szava* 1950. január 1-től december 10-ig összesen 52 verset közölt – írta Bálint. – Ebből 28-at, tehát a közölt versek 45 százalékát Fehér és Major adták. [Pontatlan, a 28 meghaladta az 50 százalékot. – M. N.] Ugyanazon időszakban az *Ifjúság Szava* közölt 29 elbeszélést. A közölt elbeszélések 31 százalékát Major és Fehér írta. Tehát Fehér és Major az *Ifjúság Szavában* az említett időszak folyamán közölt összes versek és elbeszélések 40,6 százalékát írta.” Utána adatot közölt arról, hogy egy-egy találomra vett időszakban a közölt versek, illetve elbeszélések hány százalékát írtuk a *7 Napban*, a *Magyar Szóban*, a *Híd*-ben. Majd így folytatta: „A véd- és dacszövetségre tehát nem az agyonhallgatás veszélye miatt volt szükség. Ez a véd- és dacszövetség nem szolgálta a fiatal írók ügyét. Sőt azzal, hogy ez a véd- és dacszövetség a maga számára monopolizálta az *Ifjúság Szavát*, gátolta az új tehetségek jelentkezését. Így történt meg az, hogy a fenti időszakban az *Ifjúság Szavában* csak négy új költő jelentkezett egy-egy verssel.” A tisztogatás veszélyét viszont Bálint pusztán okoskodással vélte cáfolni. Még csak a demokratizálásra sem hivatkozott, amire rá lehetett volna fogni, hogy nem tűri a tisztogatást. Ezt írta: „Tisztogatásról azért nem lehet szó, mert éppúgy, mint ahogy a szólamirodalom elleni harc sem végződhetett az írók megsemmisítésével, ugyanúgy a Bori–Fehér csoport fogyatékoságainak megvilágítása sem járhat az írók, tehetségek megsemmisítésével.”

Mindez azonban csupán felvezetése volt egy felettébb érdekes tézisnek. Bálint ugyanis feltette a kérdést: „De ha így áll a helyzet, akkor mit jelent Tomán cikkében a pánikszerű hang?” S nyomban így válaszolt: „Ügylátszik Boriék nem érzik magukat elég szilárdnak a kivívott pozíciókon. Attól félnek, hogy a vajdasági írók és kulturális munkások, végre ráébrednek arra, hogy a szólamirodalom elleni harc örve alatt nem lehet képviselni egy olyan irodalmat, amely még a szólamirodalomnál is negatívabb jellegű. Attól fél-

nek, hogy Sulhóf cikke ezt a felismerési folyamatot indítja el. Mint Tomán írta: »Sulhóf cikke felemelte a sorompókat. Jöjjön most már a többi is. Repül a nehéz kő, ki tudja, hol áll meg? Ki tudja, hol áll meg, kit hogyan talál meg?« Ezen felismerés ellen akarnak a demokrácia elve mögé húzódni, ezt akarják már előre tisztviselő irányításnak, írónemzedékek felszámolásának bélyegezni.”

Egy dologban Bálint mégis egyetértett Tománnal: abban, hogy egymás dicsérgetését helytelen kardlapozással felváltani. Vagyis a kardlapozás nem volt kitaláció. Bálint szerint nálunk „ez az irány” oda vezetett, hogy a közfelfogás szerint azt az író, akit bírálat ért, helytelen védelmezni. Bálint nem írta le, hogy ez azért következett be, mert ha valakit megbíráltak, a bírálatot mindenki hivatalos álláspontnak tekintette, és senkinek sem volt kedve a hivatalosnak vélt álláspontba belekötni. Bálint észre sem vette, hogy ezzel épp az üldözés, a „tisztogatás” egyik mechanizmusának megletére panaszkodott. Ő természetesen más szempontból hozta szóba ezt az anomáliát: „Az egyszerű kardlapozás éppúgy nem vezet a vélemények harcához, amely nélkül pedig lehetetlen irodalmi fejlődés, mint ahogyan a dicsérgetés nem vezet oda. A vélemények harcának kialakulásához szükséges az, hogy egyes írók támadását és védését egyforma joggal lehessen folytatni.” Természetesen a „vélemények harca” sem maradt már sokáig divatban. Gyarló szovjet találmány volt az is. A szabad vitát nem, csak a vita meghatározott változatát, a „vélemények harcát” szorgalmazták. A szocializmusban az osztályharc helyett a „vélemények harcát” képzelték a haladás mozgatójának.

Bálint István cikke azért is fontos, mert első ízben jelentkezett egy fiatal, aki 1951 őszétől, midőn az áprilisi *Híd* írónemzedékének legtöbb tagja bevonult tényleges katonai szolgálatra, néhány fiatalabb író maga köré tömörítve megkísérelt egy újabb, de az öregekhez világnézetben közelebb álló fiatal írónemzedéket összehozni. Később majd erről is külön írok.

Fehér Ferenc *A „monopolizálás” – ahogy én látom* című, a *Magyar Szóban* 1951. május 8-án közölt cikkében néhány logikus, kijózanító észrevételt fűzött Bálint István cikkéhez. Idézte tőle azt a részt, amelyben azt állította, hogy a véd- és dacszövetség a maga számára monopolizálta az *Ifjúság Szavát*. Előbb zárójelben közölte, hogy az *Ifjúság Szava* irodalmi rovatát „Major és én szerkesztjük”, majd miután emlékeztetett arra, hogy Bálint adatai alapján monopolista törekvésünk más lapoknál is érvényesült, noha nem mi szerkesztjük irodalmi rovatukat, így folytatta: „Azt mondom: hogyha az *Ifjúság Szava* a megbélyegzett s monopolistának nevezett eljárásával »gátolja az új tehetségek jelentkezését«, akkor ettől a mi szörnyű bűnünktől nem mentes egyetlen vajdasági magyar lap sem, hiszen enged-

ték, hogy az ő berkeikben is monopolizáljunk...” Azután ugyanennek más vetületére hívta fel a figyelmet: „De lám, a tények mégiscsak gondolkodóba ejthetik az olvasót: szüksége volt-e egy lap hasábjain az egyeduralomra annak, akit befogad két olyan jelentős irodalmi szerv, mint a 7 Nap és a Híd, mely lapok egyébként 1946-ban sem közölték volna le azoknak a fabrikálásait, akiket Bálint szerint Majorral együtt elnyomtam.”

Azt bizonyítandó, hogy a fiatal írók nincsenek agyonhallgatva, Bálint egy helyen úgy fogalmazott, hogy mindaz, amit a véd- és dacszövetség tagjai „vagy a fiatal írók” művészi színvonalon megírtak, közlésre került. Fehér idézte ezt a részt, majd így folytatta: „Itt felteszem a kérdést: Ha »szövetségünk« kebelén kívül álló fiatal írók művészi színvonalú írásai is mind leközlésre kerültek, (amiben magam sem kételkedem) akkor hogy van az, hogy nem ezeknek a bizonyára egészségesebb világnézetű fiataloknak az írásai jelentik a számbeli többséget Bálint adataiban? Hisz logikus volna, hogy elsősorban az ő írásaikat közlik le, mint jobb-beállítású, helyesebb életszemlélettel megírt műveket! Hogy van az, hogy a szerkesztőség (még a szigorú Híd is) ezt a véd- és dacszövetséget engedi mindinkább szóhoz? Hogy van az, hogy a jelszavas nyögelékek hovatovább sem a 7 Napnak, sem a Hídnak nem kellene?” Fehér ezt két elvi jelentőségű kérdéssel is megtoldotta: „Bálint nem fedezné fel ebben a dialektikát? A szovjet bürokratizmus maradványait vedlő irodalmi életünk minden gátolást elseprő új szelét?” S ezzel Fehér hallgatólagosan azt a kérdést is feltette, ki képviseli itt a haladó szellemet.

Végül Fehér fontosnak tartotta, hogy válaszoljon arra a vádra, miszerint gátolta a fiatal tehetségek kibontakozását. „...csak azt mondom – írta –, hogy beszéljenek helyettem azok, akik naponta tizesével küldik hozzám leveleiket, s akiknek munkaidőmön kívül sokszor éjfélig írom a baráti leveleket, foglalkozva kibontakozási lehetőségeikkel, alkotói problémáikkal!... Nem félek attól, hogy mit fog felelni ez a negyven-ötven főnyi fiatal tollforgató Bálint István vádjaira, melyben fiatal íróársaim semmibevevéssel, sőt elnyomásával illet.”

Valóban, akkor már együtt szerkesztettük Fehérrel az *Ifjúság Szava* irodalmi rovatát. Én azonban előbb – 1950 második felében – a *Pionírújságnál* álltam munkába, melynek szerkesztősége ott volt az *Ifjúság Szava* helyiségeinek tőszomszédságában. Nagy egyetértésben dolgoztunk – mindössze ketten – Fodor Pállal, a főszerkesztővel. Mivel még szakközépiskolás voltam, délutánonként jártam be a szerkesztőségbe. Többnyire azonban már akkor is az *Ifjúság Szavában* töltöttem az időmet. Az *Ifjúság Szavában* – ahova 1951 első felében léptem át – felettébb vonzóak voltak a viszonyok. Ezt legfőképpen Tomka Gábornak, a főszerkesztőnek kö-

szönhettük. Mindenki mindenkit haladó szellemű emberként kezelt, aki természetszerűleg támogatja az ország aktuális politikáját, amely akkor már a szovjet rendszertől való távolodást és a nyugati országokhoz való közeledést jelentette. Az *Ifjúság Szavá*ban a közügyeket és a teendőket mindig feszélyezettség nélkül beszélték meg. Ebbe bevonták azokat is, akik épp a szerkesztőségben tartózkodtak. Magánügyei felől viszont soha senkit sem faggattak. Sohasem hallottam, hogy valaki megkérdezte volna bárkitől, vajon kommunista-e, vagy hogy valami miatt kijelentette volna, ő bezzeg kommunista. Vagy hogy olyasmit mondott volna, ami sértette volna például a hívők önérzetét, vagy hogy valakit – akár előtte, akár a háta mögött – kifigurázott volna akármilyen családi szokásai miatt.

Fehérrel úgy kezdődött a barátságunk, hogy minden új versünket és elbeszélésünket tüstént elolvastattuk egymással. Azzal folytatódott, hogy Fehér a beérkezett versekről és elbeszélésekről is kikérte a véleményemet. Alkalomadtán Fehér azt is megbeszélte velem, kinek mit válaszol majd beküldött verséről, elbeszéléséről. Később, midőn fontos elfoglaltsága akadt, például vizsgája volt a Tanárképző Főiskolán, megkért, hogy egy-egy szám irodalmi anyagát készítsem elő. Barátságunk olyan meghitté vált, hogy amikor Fehér feleségül vette Irénkét, Ernyes György húgát – Ernyes akkor már Topolyán a Kommunista Szövetség titkára volt – engem kért meg, legyek násznagy az esküvőjén. Versei alapján köztudott volt, hogy Fehér családja is Topolyán élt. Az esküvőt a topolyai katolikus nagytemplomban tartották. Akkor még hívő voltam, igaz, már csak amolyan ökumenisztikus alapon: katolikus létemre a vasárnapi misére jobbra az újvidéki nagytemplomba jártam, olykor azonban – egyik-másik barátommal vagy lányismerőssémmel – a Šafarik utcai református templomban vagy az örmények akkor még le nem döntött görög katolikus templomában ültem végig a vasárnapi istentiszteletet. Mindhárom templom százméteres körzetben volt albérleti lakásomtól. A régi városháza melletti épületben laktam.

Ez a kurta kitérő után végre szemügyre vehetjük Bori Imre *Mondjunk néhány szót 'az író jövőbe néző szeméről' is!* című, a *Magyar Szó*ban 1951. május 12-én közölt nagyszerű vitacikkét. Bori azzal kezdte, hogy ez a vita szükségszerűen éppen most robbant ki, bár a továbbiakban nem derült ki, miért lett volna ez szükségszerű. Bori figyelte arra, hogy a vitacikkben folytonosság volt: Sulhóf írását Bogdánfié egészítette ki, Bogdánfiét adatokkal alátámasztva és szókimondóbban Bálinté, majd mindhármukkal Saffer Pál értett egyet – hol is? – az *Ifjúság* hasábjain. Hasonló szellemet, hasonló gondolkodásmódot fedezhetni fel mind a négy cikkben. A felfogás lényegét Bori szerint Bálint fogalmazta meg, midőn azt állította, hogy

Boriék nem érzik biztonságban magukat kivívott pozíciójukon, attól tartanak, Sulhóf cikke elindít egy felismerési folyamatot a vajdasági magyar írók és kultúrmunkások soraiban, miszerint a szólamirodalom elleni harc örve alatt nem lehet egy olyan irodalmat képviselni, amely még a szólamirodalomnál is „negatívabb jellegű”. A vita központi kérdése tehát a világnézet. „Én természetesen irodalomszemléletre gondolok, mert az az egész világnézetnek szerves része” – írta Bori. Sorra vette tehát előbb Sulhóf és Bogdánfi irodalomszemléletének néhány bökkenőjét, majd midőn azzal végzett, rátért Bálint irodalomról alkotott felfogására.

Bogdánfi cikkéből Bori idézte azt a részt, miszerint „mindenki” szeretné, ha a véd- és dacsövetség tagjai „a költő jövőbenező szemével, nem a felvásárlás és a rossz menzák szemszögéből néznék a jelent”. Majd így folytatta: „Ebben a pár mondatban van egy jó adag régi hang és túlhaladott álláspont is. A költő és az író »jövőbe látó szeme« nem a zsdanovi, nem a timofejevi és jermilovi irodalomszemlélet szótárából való-e, nem ez a hang-e az is, ami annyiszor kísértett irodalmunkban is, ami már eltűnt, mint tudománytalan és dogmatikus, vulgáris irodalomszemlélet? Az ez, mégpedig a javából.” S folytatta azzal, amit a marxista irodalomszemléletről gondolt: „A marxista irodalomszemléletet éppen az jellemzi, hogy nem dogma, nem megcsontosodott valami, hanem élő, folyton változó szemlélet, amely mindig egy adott társadalmi helyzetben született művekből von le újabb és újabb tanulságokat, gyarapszik bizonyítékokkal és szempontokkal. Képzeljük el, mi lett volna a marxizmusból, ha Lenin úgy veszi át azt, ahogy Marx és Engels rendszerbe foglalták. Lenin ilyen jellegű tevékenységét mindenki ismeri.” Felfigyelhetünk rá, hogy Bori a marxizmust – ez természetesen mai észrevételem – csaknem amolyan empirikus, jószerevével dedukcióra hagyatkozó „tudományként” vélte követhetőnek, amelyet majd – tovább távolodva Marxtól, talán Lenintől is – egy újabb, jugoszláv Lenin fogalmaz meg. Akkor még alig olvastam Marxtot, természetesen azt sem tudtam, mit tekinhetnénk hiteles marxizmusnak. Sok víz folyt le a Dunán, mire a jugoszláv filozófusok, 1960-ban, egyesületük bledi kongresszusán „hivatalosan” elvetették a tükrözésméletet, és kiadták a jelszót: vissza Marxhoz. Igen, vissza Marxhoz! Nem született jugoszláv Lenin. Ezt követően a jugoszláv filozófiában a praxis-marxizmus egy válfaja dominált, amelyet azonban a jugoszláv állampárt csak keményen bírálva kerülgetett. Később a megtűrt ellenzék pozíciójába szorította. Belgrádi szárnyukat utóbb a szerbiai pártállam már üldözte is. Az 1960-as évek elején több éven át látogatója voltam a *Praxis* című folyóirat Korčulai Nyári Iskolájának. Volt min okulnom. A vajdasági magyar írók közül csak Bányai Jánost láttam ott megjelenni.

Bori igen szuggesztíven vázolta fel, hova vezet „az író jövőbe néző szemé”-nek a tétele. Ime: „Azt tanítjuk, hogy a marxizmus talpára állította a problémákat, az addigi fejtető-állásból. Azután a Szovjetunióban ismét a régi helyzetbe billent vissza minden. Természetesen irodalmi síkon is. Nagyon jól tudjuk, miért nincs nagy szovjet irodalom, miért vannak a mi kis vajdasági magyar irodalmunkban is olyan gyenge alkotások. A szólamköltészet csak egyik megnyilvánulása ennek az általános tünetnek. Azért, mert sohasem az élet, a társadalom volt mérvadó, hanem az elmélet, a »jövőbe látás parancsa«. Valahol azt olvastam, hogy Dosztojevszkijből megélhet egy lélekbúvár, de az a regényíró, aki lélekbúvárokból akar megélni, nem regényíró. Ezt a mi nyelvünkre fordítva így mondhatnánk: minden jó regényből kiolvasható egy társadalom képe, de társadalmi tételre regényben illusztrálni már nehezebb, és nem is lehet.” Idejében mondom: amikor Bori „a költő jövőbe néző szemé”-nek tételét elvetette, akkor a szocialista realizmus pártszerűség néven ismert elvét tagadta meg. Arra pedig, hogy a jó regényből kiolvasható egy társadalom képe, de társadalmi tételre lehetetlen regényben illusztrálni, Bori menten hazai példákat hozott fel: „A tétel első felére bizonyíték Herceg János elbeszéléskötete, Majtényi Mihály írásai, Sinkó Ervin regénye; a tétel második felét szépen illusztrálja Lőrinc Péter most megjelent regénye, meg Herceg János Változó világban című könyve. Így a költészet is jó versekből áll, a jó verseknek társadalmi magyarázatuk van, de nem azért születtek, hogy csak magyarázzák őket. Így majd nem leszünk kénytelenek kizárni az ösztönösséget és képzeletet az irodalmi alkotásból, akkor majd nem akarunk tudós költőt nevelni. A poeta doctusok kora lejárt.” De vajon lejárt-e? Talán T. S. Eliot kiváló angol költő ideje is lejárt volna, aki még csak ezután írta meg például *A kritika határai* című, számomra emlékezetes esszéjét, amelyet majd csak nyolc év múltán olvasok el, esszéinek és tanulmányainak egy szerb nyelvű válogatásában? Mintha Bori az östehetségek kultuszát igyekezett volna itt meghonosítani, holott ilyen törekvésektől egyébként – tudom – idegenkedett.

Ezt követően Bori egy hosszú bekezdést szentelt a szólamirodalomnak, amelyet kortünetként igen találóan a hazugság költészetének nevezett. Magatartás tekintetében – fejtegette – két oldala van ennek a kortünetnek: az irodalom irányítói azt követelik az íróktól, hogy légvárakat építsenek, az írók pedig – lojalitásukat bizonyítandó – gondolkodás nélkül teljesítik a rájuk rótt feladatot. Ezért kerül előtérbe az írói magatartás kérdésköre. A légvárirodalomnak – írta Bori – természetesen semmi köze sincs a marxizmushoz. Az írók az „irányvonalat” nézik, „és a napi pártfeladatok szemszögéből írnak rossz iskolai dolgozatokat. Termésüknek nagy része ilyen rossz iskolai dolgozatokból áll, különböző szépenhangzó

címekre írva: testvériség-egység, munkás-paraszt szövetség, stb. A valóság, a társadalmi élet, a pszichikai változások, szellemi élet nem is érdekli ezt az irodalmat. Könyvbe néz, tehát dogmatikus”. És milyen társadalmi hatásuk van az ilyen irományoknak? Ezzel kapcsolatban Bori messzemenő következtetésre jutott. „Igaz művészettel – írta – még több hasznot hajtottak volna és még jobban segítették volna az emberek öntudatosodását. Mert a hazugságirodalom még nagyobb merénylet a társadalmi rend ellen, mint egy államellenes politikai összeesküvés.” Nem kétlem, hogy a szólamirodalom elkötelezettjei felhördültek, amikor ezeket a sorokat olvasták. Méghogy rosszabbat művelnek a politikai összeesküvőknel?!

„Íróink túlságosan jól bevették az irodalomelméleti dogmákat – folytatta Bori – és ettől nem tudnak és nem mernek írni. Koloncok ezek. Ami a kritikusnak és az irodalmtörténésznek jó segédeszköz, az egy írónak vagy egy költőnek nyűg és akadály. Az életet, a vajdasági magyarság életét nézzék az írók, ne Timofejevet bűjják. Hagyják azt a kritikusnak, az írók csak alkossanak, hiszen az ő műveikből építi fel majd a bíráló azt a társadalmi és szellemi korképet, ami a miénk és amiben mi élünk.” Felismeréseit Bori végül hazai nevekre is lebontotta: „Az előbb említett tünetnek nálunk két áldozata van, mindkettő tehetséges és alkotó ember: Gál László és Herceg János. Gál Lászlót a szólamköltészet példatárának könyveltem el egészen a legújabb Híd-számokig. Akkor láttam meg, hogy mennyi szép verset és igaz emberi átéléssel megírt verset kaphattunk volna tőle, ha nem követeljük meg, hogy ámítson és légvárakba tornáztassa olvasóit. Lehet négy igaz vers alapján valakit nagy költőnek tartani? Az igaz Gál Lászlót csak most kezdem látni. Milyen kár, hogy eddig nem ilyen volt az »irodalompolitikánk«! A másik Herceg János. Két évvel ezelőtt polgári szemlélettel vádolták és a szovjet irodalom példáját lebegtették meg a szeme előtt, megírta a Változó világban című könyvet, amelyben az emberek úgy változnak, ahogyan kellene, idealizált módon, a la recept, és akkor emberségben, művészi hitelben kellett elmarasztalnom. Vesszük észre hova lyukadtunk ki, milyen abszurdumokba vitt az »író jövőbe néző szeme« című elmélet?”

Bori ezután rátért azokra a világnézeti kérdésekre, amelyeket Bálint István cikkében talált. Azzal kezdte, hogy Bálint szerint Fehér költészete majdnem csak alanyi és szerelmi költészetből áll. „A szerelmi lírát – írta Bori – nem lehet elválasztani az alanyi költészettől, és nem lehet vonalat húzni a politikai vers és az alanyi vers közé sem. Vagy nem a legbensőbb énjét adta Petőfi, Ady, József Attila minden versében? Nálunk pont ez volt a baj, hogy az írók nem magukat adták a politikai versben, hanem azt, amit előírtak és amit át sem éltek és még nem is láttak. Galamb Jánostól hallottam először, hogy van alanyi költészet és van harcos dübörgő líra.

Nagyon maszlag szaga van ennek az elméletnek.” Emellett még azt rótt fel Bálintnak, hogy a dekadencia fogalmát sem tisztázta. „Mit ért dekadencia alatt? – szegezte neki a kérdést. – Tudja-e Bálint István, hogy még ebben az évben Zágrábban Baudelaire-kötet jelenik meg és hogy Belgrádban Andre Gide-et fordítják, és már megjelent egy koszorú a francia lírából és ott Verlaine is szerepel?” Azokban az években egy ilyen sánta érv is nyomós érvnek számított. (Ha kiadják Belgrádban vagy Zágrábban, akkor nem dekadens! Vagy: akkor a dekadens is érték!) Másfelől érdemes felfigyelní arra, hogy Belgrádban és Zágrábban már 1951-ben megkezdődött a nyugati irodalom előítéletektől mentesülő közzététele. Bori sommásan azt állította, hogy Bálint irodalomszemlélete is szoros kapcsolatban áll „az író jövőbe néző szeme” nevezetű szovjet elmélettel. Tanulságként megállapította: „Amint látom, valóban világnézeti különbségek választanak el egymástól bennünket. Vagy az is bűn, hogy nem Bálint szemével nézem a világot? Vagy aki Bálinttal van, az a néppel van és aki Bálinttal nem egyezik és nem az ő felfogása szerint ír, az feltétlenül reakciós és polgári?”

Érdekes, hogy Bori vállalta a világnézeti különbözést, de cikkét azzal fejezte be, hogy véd- és dacszövetség pedig nem létezik, és az íróknak „együtt kell működniük”.

Egy hétre rá, 1951. május 20-án ugyancsak a *Magyar Szó*ban megjelent B. Szabó György cikke a következő, sokatmondó címmel: *Levél Herceg Jánoshoz a vajdasági magyar irodalom ügyében*. Alatta zárójelben volt az alcím: *Vita-cikk helyett*. Ki ne érezné ebből a fensőbbeséges distanciát? Nyilvánosan ugyan, de Herceghez beszélek a közös ügyben, és nem állok be a vitázók sorába. Nem alacsonyodok le hozzájuk. De mégis vitázok.

B. Szabó azzal kezdte, hogy levele válasz Herceg április 14-én kelt levelére – értsd: magánlevelére, amelyet senki sem olvashatott –, melyben fontos elvi, tisztázásra váró kérdéseket érintett. Azok megoldásához azonban egész írói közösségünk összefogására van szükség. Úgy értékelte, hogy a *Magyar Szó* hasábjain már egy hónapja folyó vita „nem tudott eljutni sem irodalmunk lényeges kérdéseinek helyes felvetéséig, sem az alapvető irodalmi problémák tisztázásához”. Sajnos B. Szabó sem avatta be olvasóit abba, amit állítólag tudott: mik a lényeges, és mik a lényegtelen kérdések, mik az alapvető problémák, s mik nem azok – gondolom ma. A vita – vélte B. Szabó – személyeskedő hangnemben, ellenséges hangulatban, mindkét részről a sértett fél pozíciójából folyt, s még inkább elmélyítette a korábbi ellentéteket. „Ezért kellett a lényeges kérdéseknek szükségszerűen háttérbe szorulniuk és ezért hallgatott el a konstruktív, magvas tartalom a »kardlapozás« nyugtalanító, üres csengésében.” Ez – lepődök meg ma – mintha oldalgás lett volna a „kardlapozgatás” miatt háborgó Tomán ellen. Majd

pedig, noha azt állította, hogy a vita semmi lényegeset nem vetett fel, B. Szabó felvázolta, „mit hozott felszínre ez az »irodalmi háborgás«”.

„Beszélhetünk-e főiskolások véd- és dacszövetségéről? Sulhóf, Bogdánfi, Bálint szerint igen, Tomán szerint nem, de megállapítja, hogy szükség van véd- és dacszövetségre mindaddig, amíg irodalmunk egészségtelen kérdéseit nem sikerül felszámolnunk. Míg Sulhóf magának a véd- és dacszövetségnek fennállását és létezését előidéző egészségtelen jelenségeknek az okát kereste és ennek megszüntetését jelölte meg mint irodalmi életünk időszerű és fejlődéstgátoló problémáját, addig Bogdánfi és Bálint szerint fel kell számolnunk a véd- és dacszövetséget és minden »törtető csoportot« akkor is, ha az irodalmi életünk megmentésére irányul. Szerintük a »fikatív« véd- és dacszövetség tagjait a többi írótól világnézeti különbségek választják el.”

B. Szabó azonban pontatlanul foglalta össze azt, amit a vita – az ő szavaival élve – „felszínre hozott”. Ugyanis elhallgatta, hogy Bálint szerint „Boriék” a szólamirodalom elleni harc ürügyén egy olyan irodalmat képviselnek, amely még a szólamirodalomnál is „negatívabb” jellegű, s most attól tartanak, hogy Sulhóf cikke ráébreszti majd erre a vajdasági magyar írókat és „kultur munkásokat”. Természetesen azt is elhallgatta, hogy Bori vállalta a világnézetbeli különbséget Sulhóffal, Bogdánfival, Bálinttal szemben, akik „az író jövőbe néző szeme” néven ismert művészetellenes, lejáratott, dogmatikus szovjet irodalomszemléletet képviselik, s bizonygatta, miszerint ő és társai azt a marxista irodalomszemléletet kívánják követni, amely majd a most születő nagy művek jellegzetességeit számba véve ezután újul meg. Miért hallgatta el mindezt B. Szabó? Elképzelhetetlen, hogy nem látta volna: ezt is „felszínre hozta” a vita. Talán azért siklott el mindez felett – tűnődök el napjainkban –, mert akkor mégsem mondhatta volna, hogy a vita semmi lényegeset nem hozott? Vagy nehezebb lett volna kiegyenlítenie a két csoport törekvését mint egyaránt követhetlent, miként B. Szabó tette? Kérdéseim elől akkor sem térhetek ki, ha nincs rájuk válaszom.

Miként értékelte tehát B. Szabó a vitában eddig részt vevő két csoport pozícióját? A társadalomban bekövetkezett demokratizálódást amolyan vízvázlatzóként kezelte, s az irodalomra nézve is merőben másmilyennek nevezte a demokratizálódást megelőző és az azt követő korszakot. Rámutatott, hogy a demokratizálódás az irodalom terén is számtalan olyan problémát tárt fel, amelyeket az írók korábban még csak szóvá sem tehettek. „Vajon tagadhatjuk-e, hogy akkori irodalmi életünk látszólag nyugalmas és tükörsima felszíne, – melyet mintha »láthatatlan irodalmi erők« varázsoltak volna békéssé és tettek idillikussá – csak látszat-nyugalom volt,

melyet merev, dogmatikus gondolkozás, ideológiai zűrzavar és az alkotó művészekkel való egészségtelen viszony csak erőszakkal teremthetett meg?” Ennek illusztrálásaképpen elmondta, hogy a művészek csak egymásnak merték elsutogni magánvéleményüket, és erőszakkal elnyomták a művészet vulgarizálása ellen lázadó lelkiismeretüket, majd így folytatta: „Ma már nem nehéz megállapítani ezeket a tévedéseket és nem számít felfedezésnek a szolamirodalom következményeit az írói magatartás megformálódására kimutatni. Azonban teljesen igaztalan lenne elítélni, »elmarasztalni« az írókat emberségben és művészi hitelben, ha nem látnánk meg helytelen »irodalompolitikánk« gazdasági-társadalmi gyökereit, az összefüggést szellemi, művészeti és irodalmi életünk elcsenevészesedése és az adott társadalmi viszonyok fokozatosan meginduló bürokratizálódása között.”

Ezzel B. Szabó mentőövet dobott a szolamirodalom megrögzött védelmezőinek, méghozzá egy oldalvágás kíséretében Bori felé, aki cikkében merészelt kimutatni, hogy a szolamirodalmat szülő irodalompolitika milyen hatással volt például Gál és Herceg írói magatartására. B. Szabó értelmezése szerint a szolamirodalom művelői voltaképpen a gazdasági-társadalmi rendszerben alakuló viszonyok **megtestesítői** voltak az irodalmi élet sajátos területén. A gazdasági-társadalmi rendszer meghatározó erőként irányította lépéseiket. Már-már azt sugallta, hogy nem voltak urai saját maguknak. Ezzel kimerült mindaz, amit B. Szabó róluk mondani szándékozott. Utána jobbra a „fiktív” véd- és dacszövetség törekvéseit taglalta, s időnként párhuzamba állította a két csoport – szerinte – követetetlen törekvését.

„Azt hiszem – írta B. Szabó –, hogy a véd- és dacszövetség csakugyan fiktív valami és úgy gondolom, káros és helytelen egy tehetséges írókból álló irodalmi csoportot irodalmunk első számú ellenségének kikiáltani. Az irodalom nyugtalan, erjedő, forrongó korszakaiban az írók kisebb-nagyobb tömörülése – akár világnézeti, esztétikai és művészi programjuk azonossága alapján, akár egyéni érdekeik, egzisztenciájuk veszélyeztetése folytán – szükségszerűen jön létre.” B. Szabó itt felettébb megértő volt: a hivatalos irodalompolitika ilyen csoportok létjogosultságát Jugoszláviában csak 1954 táján tekintette indokoltnak. A következő hasábon B. Szabó így szólt: „Bizonyos, hogy a fiatal írók harcában sok pozitív szándék van, munkásságukkal eddig is jelentős mértékben hozzájárultak irodalmi életünk kérdéseinek tisztázásához, irodalmi életünk kereteinek tágításához és fellépésük mozgást, nyugtalanságot hozott, de egyúttal az egészséges kibontakozás felé terelte irodalmi életünket. Senki sem vonja kétségbe, hogy a fiatalok új hangot hoztak irodalmunkba. De ez az új és szabadabb felfogás

az irodalom és a művészet kérdéseiben a demokratizálódás első jelentősebb irodalmi visszhangja volt irodalmunkban. A fiatalok fellépése és irodalmi életünk demokratizálódásának a folyamata tehát szorosan egybeesett. Az új írói szemlélet ennek a jelentős társadalmi átalakulásnak egyik irodalmi következménye, és pont ez a tény meghatározta, megszabta a fiatal írók szerepét és feladatait.” Vagyis B. Szabó szerint a fiatalok éppúgy a gazdasági-társadalmi rendszerben végbemenő folyamatok **megtetesítői**, azoknak **visszhangjai** az irodalmi életben, mint a szólamirodalom védelmezői voltak a demokratizálódást megelőző, bürokratikus időszakban.

B. Szabó leszögezte: a népi forradalom a közélet demokratizálásának folyamatával tette lehetővé, hogy szembenézve irodalmi életünk válságával, siettessük irodalmi életünk „bürokratikus irányításának felszámolását”. B. Szabónak arra a nézetére, hogy az írók amolyan **megtetesítői** rajtuk kívülálló társadalmi folyamatoknak, már 1951-ben felfigyeltem, s fanyalgva fogadtam. Saját esetemből kiindulva, homályosan úgy képzeltem, hogy a társadalmi folyamatok és az írók magatartása között egyénekenként különböző, s folyton változó, igen bonyolult összefüggést feltételezhetünk. Ezt a viszonyt semmiképpen sem húzhatjuk kaptafára.

Ez volt B. Szabó valóban nagy horderejű programjának a múltértékelésre alapozott fele: az irodalmi élet bürokratikus irányításának a felszámolása. Itt áttért jövőképre, programja másik felének felvázolására. De még mielőtt azt megfogalmazta volna, elmondta, milyen veszély fenyegeti ezt a jövőre vonatkozó programot. Hallgassuk meg: „Mindezt elismerni természetesen nem jelenti egyúttal azt is, hogy a fiatal írók tévedéseivel egyetértünk és megállapításaikat megfellebbezhetetlennek tekintjük. Elhallgatni kifogásainkat, elsiklani a hallottak és mondottak felett – noha ez is megtörtént néhányszor – semmiképpen sem lenne igazolt álláspont. Most, amikor irodalmi életünk helyes irányvonalának elvi megalapozásáról van szó – akkor a tévelygések, kilengések, az elhamarkodott ex-cathedra ítéletek valóban mérhetetlen kárt okozhatnak.” Tehát B. Szabó is – emlékezek vissza ma – **a helyes** irodalompolitikát szándékozta elvileg megalapozni. Az eddigi helyes helyett mostantól kezdve egy másik helyest? Új központból, új irányítókkal, megkövetelve, hogy azt minden irányzat elfogadja? Felrótta a fiataloknak a felületességet, a mindenáron való eredetieskedést, azt, hogy pillanatnyi benyomások alapján ítéletet mondanak elevenek és holtak felett, meg hogy irodalmi művek elemzése helyett megelégednek rögtönzésekkel. Rámutatott, hogy az impresszionista kritika ideje lejárt, és a kritikus ösztöne gyakran tévútra vezet.

Mindebben volt igazság. De ez merőben más hozzáállás volt B. Szabó részéről – ezt már 1951-ben is látnom kellett –, mint egy évvel korábban, midőn az áprilisi *Híd* fiatal íróinak, főként pedig kritikusainak munkáit

beharangozta. Lelke rajta! Miután bejelentette új álláspontját, rátért a *Magyar Szóban* vitázó felek kiegyenlítésére.

„Irodalmi frontunkon észlelhető válság okait nemcsak abban kell látni – írta B. Szabó –, hogy a szólamirodalom maradványait íróink még ma sem tudták leküzdeni és láthatatlan irodalmi erők létezésének réme még ma is feszélyezi és fékezi alkotó művészeink mozgási lehetőségeit, hanem abban is, hogy az írói alkotószabadság nevében hadakozva a költő »ösztönösségét«, az intuíciót helyezzük magas piedesztálra és így természetesen ellentétbe kerülünk a művészet materialista felfogásával. Hibás nézet az is, hogy a költő, az alkotóművész rúgjon fel minden elméletet, fordítson hátat az elméleti műveknek és »csak alkosson«. A mondat első fele a Sulhófit követő szólamosokra, a második fele a Bori köré tömörülő áprilisi »hidásokra» vonatkozott.

Mielőtt megfogalmazta volna programjának jövőre irányuló részét, B. Szabó figyelmeztetett a demokratizálódás két vonatkozására, nevezetesen arra, hogy az irodalmi élet demokratizálása elválaszthatatlan a társadalmi élet demokratizálásától, meg arra, hogy az író nem elégedhet meg azzal, hogy művében megjeleníti az ember emberré válásának folyamatát, hanem tevőlegesen részt kell vállalnia a társadalmi élet demokratizálásában is. B. Szabó mindkét vonatkozást jó alkalomnak tekintette arra, hogy a fiktív véd- és dacsövetség tagjait kioktassa. „Irodalmi életünk demokratizálódása elválaszthatatlan társadalmi életünk demokratizálásától – írta. – E folyamat kettéválasztása csupán azt bizonyítaná, hogy az irodalom és a társadalom összefüggéseinek helytelen értelmezésében a polgári egzisztencializmus szubjektív világfelfogásához jutottunk el és ezzel közvetve a materialista világnézet tagadásáig. Mi más lenne az, mint egy filozófiai »harmadik út« kiagyalásának művészi és irodalmi megjelenési formája?! Egy olyan filozófia megalapozása, amely állítólag se nem idealista, se nem materialista, hanem mindkettő »egyoldalúságait« leküzdve, eljut egy »magasabb«, »tudományosabb«, »korszerűbb« állásponthoz!?”

Az egzisztencializmus vádjának azonban, akárcsak az arra alapozott »harmadik út» kiagyalására vonatkozó vádnak nem volt semmi alapja. Szerintem akkor még a fiatalok sem, B. Szabó sem ismerte kellőképpen a Nyugaton dívó egzisztencializmust. A fiatalok közül meg később sem került senki az egzisztencializmus bűvkörébe.

De ez sem volt elég. B. Szabó azt is felrótta a fiatal írónemzedék meg nem nevezett tagjainak, hogy mesterségesen fenn akarják tartani a polgári társadalom ellentmondásait magánélet és közélet között, s ezzel az írók művei és az írók emberi magatartása közötti ellentétet is, holott a szocialista forradalom ezeket az ellentéteket szükségszerűen feloldotta.

Mindezek után egy látványos gesztust tett a fiatalok csoportja felé: „Meggyőződés – e tévedések ellenére is – hogy nem világnézeti különbségek választják el a fiktív véd és dacszövetség tagjait irodalmunktól és ellenzékiességük a dogmatikus irodalomszemlélet elleni harcban és irodalmi életünk demokratizálódásáért vívott küzdelemben mindaddig időszerű marad, míg valóban fennáll az a veszély, hogy az irodalmi élet határain kívülállók határozzák meg irodalmunk művészi fejlődését.” Meglepődve látom: B. Szabó itt azt állította, hogy a véd- és dacszövetség tagjai a dogmatikus irodalomszemlélet elleni harcban is, az irodalmi életünk demokratizálásáért folyó küzdelemben is ellenzékiskednek! Tehát ezt is, azt is elleneztek? Szó sincs róla! Csak nem tartottuk kielégítőnek azt a „harcot”, amelyet a hivatalos politika mindkét ügyben megengedett.

Végre B. Szabó eljutott programja második, a jövőre vonatkozó részének megfogalmazásához: „Úgy érzem, elérkezett az idő, amikor művészeti és irodalmi kérdésekben döntő szava elsősorban az alkotóművészeknek lehet.” De B. Szabó szerint a döntő szó kimondásában az írói közösségek nem hagyatkozhatnak szerkesztőségek szervezte konferenciákra, lapokban folytatott nyilvános vitákra, irodalmi csoportok és ellencsoportok állásfoglalására. Olyan atmoszférát kell teremteniük, amelyben a viták a konstruktív együttműködést szolgálják, s nem azt eredményezik, hogy a nyomasztó légkörben az írók légszomjjal küzdenek. B. Szabó okkal tette fel a kérdést, vajon írói közösségünk fel van-e készülve arra, hogy elvégezze a – szerinte – rá háruló feladatot. Ekkor ismét párhuzamba állította a szolamirodalom védelmezőinek és a „fiktív” véd- és dacszövetség tagjainak a törekvéseit. Emlékeztetett arra, hogy a nagy marxista alkotóművészek mindig is a „teljes élet” ábrázolására vállalkoztak. „S ezt tudják Boriék, de tudják Bogdánfiék is. Sem jelszavakkal, sem hamis kispolgári irodalmi illúziókkal, sem az életből kivágott színes képeslapokkal nem juthatunk el az élet teljességének művészi ábrázolásáig.” Kihámozhatjuk, hogy az utóbbi mondatból mi vonatkozik Bogdánfiékre, s mi Boriékra. B. Szabó szerint egyik csoport sem haladt a szerinte kívánatos közös cél felé. Figyeljünk oda az alábbi párhuzamra: „S vajon megvalósíthatjuk-e szándékunkat, ha irodalmunkban a tudatlanság, dilettantizmussal társulva egyre inkább elsekélyesíti irodalmi életünket és teljesen tévesen, hibásan vesz védelembe egy meghaladott irodalmi és esztétikai álláspontot? Vagy elbizakodva mond ítéletet emberekről, írói törekvésekről és művészi alkotásokról – olyan módon, mely a szocializmus etikájától idegen, a marxista irodalomkritika módszereivel pedig ellenkezik.” Az első mondat Bogdánfiékre, a második Boriékra vonatkozott.

Ma úgy látom, hogy B. Szabó György ebben a vitában visszatért ahhoz a szerephez, amelyet 1949 decemberében, a Magyar Osztályon lezajlott kiskongresszuson öltött magára. Úgy tett, mint aki tudja, mi a teendő annak érdekében, hogy a vajdasági magyar irodalom a legújabb körülmények között talpra álljon. Rámutatott, hogy a két meglevő irodalmi csoportosulás közül egyik sem képes az „írói közösséget” egybefogni és kivezetni a válságból. A levegőben lógott, hogy a két csoportnak magába kell szállnia, és fel kell sorakoznia B. Szabó mögé.

Cikkének végén B. Szabó Herceghez fordulva közölte, a fentiek miatt soha időszerűbbnek nem látta Hercegnek egy kupuszinai írói találkozóóról álmodott tervét, mint most, amelyen intézményes megoldást kellene találni a vajdasági magyar irodalom nyalábnyi, B. Szabó által tüzetesen felsorolt apró-cseprő, nyitott kérdéseire. Hadd ne soroljam most fel azokat a teszem ide, teszem oda kérdéseket. Itt különben is az **intézményes** megoldáson volt a nyomaték. „Rajtunk is múlik, hogy valóban megteremtjük-e – fejzete be B. Szabó koncepciók cikkét – a vajdasági magyar irodalmat, a szabad magyar nép irodalmát, mely művészi értékben és az ábrázolás művészi hi-telességében is hű kifejezése lesz a szocialista forradalom korának.”

Hihetetlen, milyen népszerűvé vált Sinkónak az az elképzelése, misze-rint a magyar irodalmon belül egyedül a vajdasági magyar irodalom szabad irodalom. Azonkívül, miként látni fogjuk: B. Szabó nem maradt magára azzal az elképzeléssel sem, hogy a vajdasági magyar irodalmat majd csak ezután kell „megteremteni”.

